

ПІД ШАЛЕНИМ НАТИСКОМ

(За матеріалами Держархіву Чернігівської області
в м. Ніжині)

У 20-х роках Ніжин належав до міст з нерозвинутою промисловістю, у 1925 році на 34,5 тисячі населення було усього близько 500 робітників. Значну роль в житті міста відігравало сільське господарство (близько 20% населення займалося ним). Звичайно, що сталінська суцільна колективізація, яка, наче на сміх, носила назву «добровільної», не могла обминути і його. Партійні лідери не поважали історичні назви міста. Їм здавалося, що селяни з околиць, які перейменують іменами «улюблених вождів», більш охоче підуть до колгоспу, ніж коли вони носять назву якоїсь допотопної Овдіївки чи її подібні.

Наприкінці 20-х років історичні околиці Ніжина поглинув вир перейменувань. Так, рішенням Ніжинського міськвиконкому від 30 січня 1928 року околиця Овдіївка була перейменована у Фрунзівку, Мигалівка — у Ворошилівку, Козирівка — у Петрівку, Шекеро-Гринівка — в Григоро-Іванівку.

Не знаємо, чим це пояснити, але «перший маршал» чомусь не здобув популярності у жителів Мигалівки. Вона, як носила цю назву в період «батушки-царя», так і залишила її на всі царювання лисих чи вусатих вождів. Більшої популярності у ніжинців набув полководець громадянської війни М. Ф. Фрунзе, бо жителі Овдіївки досить швидко забули її попередню назву.

Сталін добре знав, що селяни у колгоспи добровільно не підуть, треба було створити міф, що колективізації заважає численна куркульня. Але якою була ця «численність» свідчать цифри: так, на околиці Фрунзівки селянських господарств було всього 575 (бідняків 200, середняків 300, а заможних усього 75).

Держава, яка бундючно себе називала робітничо-селянською, почала шалений тиск на селян, щоб загнати їх до колгоспів. На нещасних селян, посипалися непосильні податки, штрафи, продаж майна з торгів за їх несплату і, нарешті, депортація або тюремне ув'язнення, Сталін вимагав від керівників КБ(б)У закінчити колективізацію на Україні восени 1931 року, тобто вести її кавалерійськими темпами. Якщо на 1 листопада 1930 року в Ніжині було колективізовано 797 господарств, то вже 10 грудня цифра досягла 927. Колективізація проходила під гаслом «знищити куркуля». Кандидатуру в «куркулі» знаходили швидко, майновий стан селянських господарств в Ніжині, як і по селах, був різний. Якщо проти колгоспів виступав бідняк або наймит, його одразу оголошували «підкуркульником» і відправляли туди, «де Макар телят не ганяв».

Про це повторне явище з гіркою іронією співали таку частівку «підкуркульники»
Тато в СОЗі, мама в СОЗі,
У нас хата стоїть з лоззя,
А на хаті один куль,
А усі кричать: куркуль!

Після скасування НЕПу різко погіршилось забезпечення міста продуктами харчування. Настав 1930 рік, другий рік «великого перелому». В січні того року Ніжинщина була нагороджена орденом Червоного Прапора на честь 10-ої річниці перемоги над денікінцями. Проте радість від нагороди не втішала мешканців району.

Наведемо слова зі звіту Ніжинського окрплану за 1930 рік: «Перебої робітничого постачання відчувуються в зростаючому темпі. Для переведення децентралізованих заготівель по нашій окрузі виділено Ніжинську райспоживспілку, але при всьому бажанні останньої вона не мала змоги задовольнити вимог міста й були випадки, коли Ніжин зовсім залишався без м'яса. Внаслідок недостачі утворювалися черги в м'ясних крамницях, які встановлювались в 4—5 годин ранку, і м'яса для всіх не вистачало, не вистачало оселедців, олії, взуття, не кажучи вже про мануфактуру. Приватного ринку як такого легального по окрузі майже не спостерігається».

Не вистачало продовольства навіть охоронцям правопорядку. Колишній вчитель с. Пашківки Ніжинського району Микола Ізбенко згадував: «По якомусь часі я подав заяву до Чернігівського медичного технікуму. Іду, складаю іспити. Студентам дають в їдальні обід, велику ложку кислої гнилої капусти і 200 грамів хліба. Боряться з голодом, їду додому. Хліба в матері нема, зате є сало і беру чотири шматки, повертаюся в Чернігів. В Ніжині на вокзалі чекаю потяга. Два міліціонера наказують йти за ними — мають перевірити документи. Торбинку з салом запропонували залишити в коридорі, де зостався один міліціонер. Другий в канцелярії перевіряв мої документи. Відпустили, лише у потязі я виявив, що в моїй торбочці вже не чотири, а лише два шматки сала».

Проте справжній апокаліпсис для селян настав у жахливому 1933 році. Сталінські кати чинили страшні злочини проти власного народу. На цій найродючішій зем-

лі запанував жахливий голод. Намагаючись нічим не затьмарити «успіх соціалістичного будівництва», сталінські кати наклали табу на цю тему. Страхітливий голокост підмінявся «тимчасовими труднощами». Особливо тяжким було становище тих селян, які вперто не хотіли вступати до колгоспу. Привид Соловків стояв страхітливою примарою над колись квітучою Україною. Назва далекої північної обителі, званої в усьому християнському світі, стала знаком біди. Адже там — неволя, чужина та вічна розлука.

Але не набагато кращим було становище тих, хто, боячись репресій,, пішов у колгосп. Ось заява члена Ніжинської артілі ім. Фрунзе А. Комендантенка від 24 листопада 1933 року: «Прошу правління розглянути мою заяву і видати мені натуроплату, яку я заробив. Я проробив 190 трудоднів і тепер працюю на кінно-розпліднику. То прошу правління видати мені натуроплату, бо не маю чого їсти і нема сил працювати».

Про те, який вигляд мали члени найбільш передової в Ніжині артілі, свідчить заява від 30 вересня 1933 року колгоспника М. Якименка: «Прошу правління відпустити мені за рахунок трудоднів мануфактури на пінжак, штани і рубашку, бо я зовсім обідрався, а купити за готівку нема змоги, а у матері нема засобів». Так само, як в частівці того часу:

Трудодні, трудодні, трудоодиниці...
Ходить батько без штанів,
Мати — без спідниці.

Зате з голоду не вмирили «активісти». Вони вселялись в міцні хати, побудовані справжніми господарями, напинали на себе кожухи, відібрані у «куркулів та підкуркульників». Вони командували колгоспами і вимагали від золотодільних селян виконання численних планів. Особливо перепадало колгоспу ім. Фрунзе, який виконав осінню сівбу лише на 0,93%, це ще було нічого, а ось одноосібний сектор на околиці Ворошиловка (Мигалівка) сівбу зовсім не розпочав і зрозуміло чому — у голодуючих селян зовсім не було сил працювати. Наказ Ніжинського міськвиконкому від 8 вересня 1933 року закінчувався досить грізно: «Попередити голову артілі Фрунзе, що коли не буде в найближчі дні відповідного перелому в сівбі, щоб забезпечити її в термін — будуть вжити до нього заходи партійної та кримінальної відповідальності».

Гинули працюючі, самостійні господарі, яким навішували ярлик: «куркульські саботажники». На зміну їм приходила «нова людина», вихована в атмосфері брехні, звірачої жорстокості, холопського відданства «вождю світового пролетаріату». Сталінщина не тільки фізично знищувала українських селян. Більшовицькими темпами йшло духовне розтління народу. Про це яскраво свідчать документи. Наведемо уривок з листа працівника Ніжинського міськфінвідділу голові Вертіївської сільради (1948 р.). Цей, з дозволу сказати, син так характеризує рідного батька, який мав можливість не вступити в колгосп в 30-ті роки: «Правда, є велика вина мого батька за його впертість, що не пішов у колгосп. Але я ним більш незадоволений ніж Ви. Хіба не через батька я залишив інститут після закінчення першого курсу? З того часу, як я залишив його, я не вважаю його за батька. Наше ставлення Вам відоме. За свою вину він заплатив тим, що подох, як собака, втративши своє господарство і своїх дітей, які роз'їхались в усі кінці світу».

Наша характеристика сталінської колективізації була б неповною, коли б не згадали таке досить дивне явище, як магазини «торгсін» (торгівля з чужоземцями). Ніяких чужоземців не тільки в Ніжині, але навіть на Чернігівщині не було. Як відомо, під приводом допомоги голодуючим Поволжжя Ленін пограбував усі церкви, вилучивши величезну кількість дорогоцінних металів. Але золота більшовикам завжди бракувало; весь час треба було розпалювати світову революцію, годувати величезну армію зарубіжних комуністів, влаштовувати їм райське життя на радянських курортах. З 1928 року знову почалось пограбування церков, про що яскраво свідчить інструкція ВУЦВК від 18 березня 1931 року, куди передавати церковні коштовності:

«2) культове майно з дорогоцінних металів (платина, золото, срібло) передаються із закритих молитовних домів до державного сховища НКФ;

3) кольорові метали, а саме: дзвони, конделябри тощо з закритих молитовних домів передаються до Рудметалторгу за цінами, що при цьому прикладаються».

Але церковного золота явно бракувало, церкви добре-таки пограбували в 20-ті роки. Треба було вилучити золото у голодуючого населення. І це досить оперативно зробили магазини «торгсину». Партійна номенклатура дуже турбувалась, щоб у лави працівників «торгсину» не потрапили, як тоді казали, «соціально-чужі елементи». Хто ж до них належав? Наведемо уривок з інструкції чернігівського начальства: «Не мають права на цю роботу і повинні негайно бути звільнені: колишні торговці, куркулі, адміністративно-вислані, меньшевики, особи духовного звання, особи, яких позбавили виборних прав».

На околицях Ніжина люди вмирили від голоду, а працівники «торгсину» отримували досить калорійні пайки, так, за місяць вони одержували: вершкового масла — 2 кг 500 гр., ковбаси — 1 кг 400 гр., оселедців — 3 кг 500 гр. Більшовицька торгівля

мала одну відмінну рису: з самого початку в ній ніколи не припинялись крадіжки. Не обминули вони і Ніжинського «торгсину». Так, 8 жовтня 1933 року була спіймана на «гарячому» висуванець райкому комсомолу, касир Йоффе, у якої знайшли аж 100 золотих карбованців.

Продовольства та інших речей у «торгсину» було більше ніж достатньо. Про це свідчить об'ява Бобровицького «торгсину»: «У Бобровиці відкрито відділ Торгсину Ніжинського універмагу. Відділ Торгсину приймає золото, лом, карбовану золоту монету та закордонну валюту, замість чого видає з крамниці ТОРГСИНУ продовольчі й промислові товари з необмеженою кількістю будь-якого асортименту». І, дійсно, асортимент був казковий, це був наче палац Шахерезади серед страхітливої голодної пустелі. Одних ковбас там 13 сортів, свинини 4 сорти, кав'яр паюсний і кетовий, були там такі речі, які лише споживала петербурзька аристократія, а саме: балик, сьомга, осетрина. За грам золота зголоднілому ніжинцю давали 1 крб. 29 коп. Працював «торгсин» добре, бо за 1933 рік, було придбано золотого лому на 76040 крб., іноземної валюти 13820 крб., карбованого золота 89860 крб., срібла 35800 крб. Українські трударі ненавиділи ці повторні заклади, які були дійсно «бенкетом під час чуми».

Ось один з анекдотів, складених у ті страхітливі часи: «Стоїть колгоспник у місті біля одного будинку і читає: «Торгсин». — Що воно за халепа? — питає в проходжого. А той відповідає: Українською — що тут торгують синами, а російською треба читати: «Товарищи! Остерегайтесь, Россия гибнет, Сталин истребляет народ».

А ось що розповідає про голодомор 1933 року житель Ніжина Г. П. Новиков: «Люди вмирили з голоду, а в торгсині за золото можна було купити усяку їжу. Одного разу на будинку торгсину вночі хтось вивісив плакат: «Сталін — кат».

Скільки ж загинуло людей на Чернігівщині? Це підрахувати дуже важко, мабуть, неможливо, бо вже в 1934 році працівники НКВС забирали і знищували документи, в яких зазначалося, хто і коли помер, де похований. Викладач Чернігівського держпедінституту В. Ткаченко підрахував приблизну кількість померлих від голодомору на Чернігівщині — це близько 362708 осіб. Навіть у 1897 році, як свідчить Всеросійський перепис населення, на Чернігівщині населення було більше, ніж в 1939 році. 1897 рік — 2297854 осіб, в 1939 році — 1783396 осіб. Хоч, як відомо, за царизму була велика смертність дітей. Зрозуміло, що голодомор був однією з причин зменшення населення області.

Володимир СИМОНЕНКО,
Степан МАРЦЕНЮК.

